

МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ ПРОВЕДЕННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ЕКСКУРСІЙ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Ганчук О. В. Методичні прийоми проведення географічних екскурсій у вищій школі.

У статті розкрито методичні прийоми групової пізнавальної діяльності студентів під час проведення навчальної екскурсії з географії. Навчальна екскурсія є формою організації навчально-виховної роботи з географії, яка дозволяє організувати спостереження та вивчення студентами різних явищ, предметів, процесів у природних умовах, музеях, на виставках тощо, чинить вплив на процес розвитку пізнавальної діяльності студентів, її мотиваційний, змістовий та процесуальний аспекти.

Ключові слова: географічна екскурсія, групова робота, методичні прийоми.

Ганчук Е. В. Методические приемы проведения географических экскурсий в высшей школе.

В статье раскрыты методические приемы групповой познавательной деятельности студентов при проведении учебной экскурсии по географии. Учебная экскурсия является формой организации учебно-воспитательной работы по географии, которая позволяет организовать наблюдение и изучение студентами разных явлений, предметов, процессов в естественных условиях, музеях, на выставках и т.п., и совершает влияние на процесс развития познавательной деятельности студентов, ее мотивационный, содержательный и процессуальный аспекты.

Ключевые слова: географическая экскурсия, групповая работа, методические приемы.

Ganchuk E. Instructional techniques of geographical tours in high school.

Methodical receptions of group informative activity of students are opened at tours from geography are conducted educational. Educational excursion is a form of the organization of teaching and educational work on geography which allows to organize supervision and studying by students of the different phenomena, subjects, processes under natural conditions, museums, at exhibitions, etc. and makes influence on development of informative activity of students, its motivational, substantial and procedural aspects.

Key words: geographical excursion, group work, methodical receptions.

Постановка проблеми. Психолого-педагогічні дослідження свідчать, що групова навчальна діяльність сприяє активізації й результативності навчання студентів, вихованню гуманних стосунків між ними, самостійності, умінню доводити і відстоювати свою позицію, а також прислуховуватися до думки товаришів, культурі ведення діалогу, відповідальності за результати своєї праці. Групова навчальна діяльність на занятті створює певні умови для формування позитивної мотивації учіння студентів (Х. Лійметс, К. Нор, Н. Побірченко, О. Савченко, Г. Цукерман, І. Чередов, О. Ярошенко та інші). Як уважають В. Виноградова, О. Дусавицький, В. Репкін, це відбувається в групах, де створено умови доброзичливості, чуйності, оволодіння студентами формами взаємодопомоги. Як засвідчує практика, під час групової роботи активізується діяльність усіх без винятку її виконавців. Психологи пояснюють це тим, що «одна з найважливіших характеристик людини в групі полягає в тому, що вона звертається до своєї групи як до джерела орієнтації у навколишній дійсності» [2, с.103].

Останні публікації з теми дослідження. Зацікавлення груповою формою діяльності пояснюється тим, що для сучасної освіти характерним є

пошук і конкуренція різних парадигм освіти. Можливості групових форм діяльності студентів та учнів досліджували Г. Андреева, А. Артюшина, Є. Головаха, А. Деркач, В. Казміренко, Я. Коломінський, М. Коротяєва, М. Ланге, К. Левін, А. Макаренко, С. Максименко, В. Моляко, Р. Немов, Т. Ньюком, М. Обозов, Н. Осипова, А. Петровський, О. Пометун, Ю. Правдін, Х. Тріпплет, Л. Уманський, Ю. Ханін, М. Шеріф, О. Ярошенко та інші.

На основі цих досліджень А. Артюшиною було розведено важливі поняття, що так чи інакше торкаються сутності групових форм діяльності студентів. Зокрема, *навчальну діяльність* визначено як специфічний вид людської діяльності, безпосередньо спрямовану на зміну її суб'єкта (зростання досвіду того, хто навчається); *спільну навчальну діяльність* – як організовану систему активності тих, хто навчається, їх взаємопов'язаної діяльності, спрямованої на зміну їх досвіду. *Групову навчальну діяльність студентів* визначено як форму їх спільної навчальної діяльності у складі малих груп [1].

Мета статті. Розкрити методичні прийоми групової пізнавальної діяльності студентів під час проведення навчальної екскурсії з географії.

Отримані результати. Під час групової організації діяльності більшою мірою враховуються можливості кожного студента. Група як невеликий колектив легше усвідомлює необхідність сумісних зусиль при виконанні завдання, більш рівномірно розподіляє обов'язки між членами колективу, виявляє зацікавленість у правильному й успішному завершенні роботи.

У методиці географії й у масовому досвіді студенти організуються в групи на екскурсіях, лабораторних заняттях, у позааудиторній роботі для розв'язання певних навчально-пізнавальних завдань. Ця робота має бути організована так, щоб студенти самостійно опановували пізнавальним досвідом, щоб при цьому відбувався подальший розвиток їхніх творчих здібностей, інтересів, виховувалося почуття колективізму. Навчальна екскурсія є окремим методом і формою навчання та професійної підготовки студентів, що не тотожний екскурсійній послугі та польовій практиці, однак може включатися в них для розв'язання певних навчально-виховних чи суспільно-економічних завдань. Розвиток і поширення *екскурсійного методу навчання* пов'язані з прагненням педагогів перебороти однобічність книжкового й вербального навчання. На позитивну роль екскурсій у системі навчання й виховання вказували Я. Коменський, Ж.Ж. Руссо, Й. Песталоцці, А. Дистервег та інші. У російській педагогічній пресі перші висловлення про шкільні екскурсії належать до другої половини XVIII ст. (Н. Новиков, Ф. Янкович де Мірієво, В. Зуєв). Рекомендації проводити навчальні екскурсії містилися в Уставі народних училищ від 1786 р. Університетський устав від 1804 р. пропонував улаштувати для учнів «прогулянки в природу», на мануфактуру тощо [3]. Із другої половини XIX ст. екскурсії поступово входять у практику окремих шкіл, приватних гімназій і комерційних училищ. Наприкінці XIX – початку XX ст. розроблення питань шкільно-екскурсійної методики здійснювали С. Аржанов, Е. Звягінцев, Д. Кайгородов, В. Половцев, Н. Тарасов та інші. У 1919 під редакцією Б. Райкова і Г. Боча

вийшла праця «Шкільні екскурсії: їхнє значення й організація», у якій уперше були сформульовані основні принципи екскурсійної методики й розроблена система навчальних екскурсій з усіх предметів [3].

Навчальна екскурсія є формою організації навчально-виховної роботи з географії, яка дозволяє організувати спостереження та вивчення студентами різних явищ, предметів, процесів у природних умовах, музеях, на виставках тощо і чинить вплив на процес розвитку пізнавальної діяльності студентів, її мотиваційний, змістовий та процесуальний аспекти.

Специфічні особливості ефективної організації групової діяльності студентів під час проведення навчальних екскурсій дозволили визначити багатокомпонентність змісту цієї роботи. Необхідними й достатніми її складниками є: мотиваційний; операційно-пізнавальний; емоційно-вольовий; оцінний.

Розвиток пізнавальної діяльності студентів під час екскурсій, передовсім пов'язується зі способом реалізації провідних методичних прийомів її проведення, що слугують відображенням ознак екскурсії як методу навчання.

В екскурсійній справі як основна специфіка екскурсій виокремлюється органічне поєднання показу та розповіді. Водночас, особливості навчальних екскурсій вимагають обов'язкового використання навчально-пізнавальних завдань, які спрямовують та регулюють навчально-пізнавальну діяльність студентів на всіх етапах проведення екскурсії. Дослідницький підхід до вивчення природи на екскурсіях дозволяє навчати студентів орієнтуватися на місцевості, спостерігати, порівнювати, установлювати зв'язки між предметами, що спостерігаються, і явищами природи, сприяючи формуванню навичок самостійного вивчення навколишньої дійсності, а також методикою проведення екскурсій.

Отже, основними методичними прийомами проведення навчальних екскурсій з географії необхідно вважати:

показ → розповідь → навчально-дослідницьке завдання → презентація результатів пізнавальної діяльності студентів.

Методичні прийоми, що використовуються під час проведення навчальної екскурсії, умовно поділяють на: прийоми показу, прийоми розповіді та особливі методичні прийоми, що сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності екскурсантів [4, с. 125–140]. Їх ми узагальнили в табл. 1.

Таблиця 1

Характеристика методичних прийомів проведення екскурсії з географії

<i>Методичний прийом</i>	<i>Опис прийому</i>	<i>Вплив прийому на розвиток пізнавальної діяльності студентів</i>
Прийоми показу екскурсійних об'єктів – цілеспрямований послідовний процес представлення екскурсійних об'єктів, через які розкривається зміст екскурсії		
Попереднього огляду екскурсійного об'єкту	Не супроводжується розповіддю екскурсовода і звичайно використовується при показі панорами міста, архітектурного ансамблю, ландшафту території тощо протягом 1,5-2 хв.	Формування орієнтовної основи пізнавальної діяльності студентів, підготовка до зорового і вербального сприйняття матеріалу

Екскурсійного аналізу	Детальне спостереження як об'єкта загалом, так і окремих його частин; може бути мистецтвознавчої спрямованості, історичної, природничо-наукової (у тому числі фізико-географічної), виробничо-економічної, комплексної	Розвиток мисленневих операцій, умінь, навичок аналізу, синтезу, узагальнення, конкретизації; набуття й розширення базових знань з географії
Зорової реконструкції та монтажу	Мисленнева реконструкція вихідного образу об'єкта і, за потреби, інтегрування окремих елементів (геокомпонентів, окремих споруд, виробничих ділянок тощо) у цілісний образ географічної території	Розвиток мисленневих операцій, умінь, навичок синтезу, узагальнення, конкретизації, моделювання та проектування; уяви; творчих здібностей; формування наукового світогляду
Локалізації подій	Спосіб показу історичних подій чи еволюційних природних процесів у точній, локальній (місцевій) обстановці	Формування мотиваційної основи пізнавальної діяльності, емоційно-ціннісного ставлення до об'єктів пізнання і дослідження
Зорове порівняння окремих об'єктів	Прийом контрасту, порівняння об'єктів за подібністю чи розбіжністю	Скорочення кількості фактичного матеріалу, передбаченого для засвоєння екскурсантами, і тим самим формування опорних точок для запам'ятовування матеріалу
Показ наочних посібників	Демонстрування фотографій, книг, ілюстрацій, картосхем, меморіальних та пам'ятних дошок тощо	Доповнення, створення цілісних уявлень про об'єкт пізнання
Показ об'єкту вектором руху, наприклад, парковою зоною, берегом річки, заповідником, виробничими ділянками тощо	Використовується в умовах, коли неможливо збагнути цілісність об'єкта, перебуваючи в одній точці	Створення цілісних уявлень про об'єкт пізнання, розвиток процесів пам'яті, ретроспективного мислення, уяви; мисленневих операцій аналізу, синтезу, класифікації тощо
Прийоми розповіді про екскурсійні об'єкти – використовуються для підтримки зорового сприйняття і конкретизації об'єктів пізнання		
Екскурсійна довідка	Стислий виклад фактичного матеріалу про події, факти, статистичні показники, персоналії, номенклатуру, розміри тощо	Створення орієнтовних основ та умотивування пізнавальної діяльності
Пояснення	Висвітлення зв'язків, причин якого-небудь явища, події, факту, що носить доказовий характер	Формування здатності встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, послуговуватися індуктивним та дедуктивним методом дослідження
Опис об'єкта	Детальний виклад матеріалу про об'єкт та його основні властивості	Розширення обсягу знань, базових понять
Коментування (репортаж)	Використовується під час руху об'єктом і передбачає опис по мірі	Формування цілісного уявлення про об'єкт пізнання, розвиток

	пересування	пам'яті, уяви; становлення здатності до моделювання
Цитування	Наведення думок фахівців чи інших відвідувачів щодо особливостей екскурсійного об'єкта	Формування здатності до аргументації, свідомого спостереження і вивчення об'єктів
Прийоми активізації пізнавальної діяльності студентів під час екскурсії		
Приєм руху	Рух маршрутом екскурсії від об'єкта до об'єкта, що відтворює хронологію подій, розвиток явища, причинно-наслідкові зв'язки чи динаміку природного явища	Більш детальне, глибоке вивчення об'єкта, формування здатності сприймати об'єкти у їх природному та історичному розвитку, становлення мисленневих операцій
Зустрічі з фахівцями, свідками подій	Підтримка розповіді і показу об'єкта коментарями фахівців	Посилення мотивації, підвищення емоційного фону пізнавальної діяльності
Прослуховування звукозаписів, перегляд відеофрагментів	Підтримка розповіді екскурсовода звуковими і відеоефектами	
Дослідницькі завдання	Виконання студентами чи малими групами студентів завдань на дослідження особливостей об'єкта (вимірювання швидкості течії річки, глибини печери, висоти споруди, спостереження за флорою і фауною тощо)	Розвиток пізнавальної діяльності, формування дослідницьких умінь та навичок
Елементи ритуалу	Уведення традиційного порядку проведення якої-небудь церемонії, наприклад, посвяти в туристи, дослідники, відвідування братських могил, кладовищ, пам'ятних місць, релігійних об'єктів тощо	Чітка організація пізнавальної діяльності, сприяння соціалізації студентів, заохочення їх до дослідницької діяльності
Презентація результатів пізнавальної діяльності	Показ результатів розв'язання пізнавальних завдань за визначеними вимогами	Орієнтація на критерії та показники якості пізнавальної діяльності, формування здатності до прогнозування, самооцінки

Отже, здійснений нами огляд можливостей навчальних екскурсій із географії показав їх здатність впливати на розвиток пізнавальної діяльності студентів, на її мотиваційний, змістовий та процесуальний аспекти.

Розвиток мотиваційного аспекту пізнавальної діяльності студентів під час екскурсій з географії передбачає формування й усвідомлення суб'єктами учіння необхідності в розширенні власної системи знань з географії, оволодіння новими способами пізнання природних та суспільних явищ, розвиток пізнавального інтересу та пізнавальної активності.

Розвиток мотиваційного аспекту безпосередньо створює підґрунтя для свідомого розширення змісту пізнавальної діяльності студентів, включення до неї предметно-змістового, інтелектуального, комунікативного, методичного та методологічного складників пізнавального досвіду, оволодіння якими забезпечує всебічну професійну підготовку майбутнього вчителя географії.

Нарешті, у процесі навчальних екскурсій з географії відбувається розширення системи дій, операцій, прийомів пізнавальної діяльності, які потрібно здійснити тому, хто навчається; використання нових методів пізнання, які є досить характерними саме для цієї форми організації навчання студентів.

Підсумувавши зазначене вище, вважаємо навчальну екскурсію окремим методом і формою навчання та професійної підготовки студентів, що не тотожний екскурсійній послугі та польовій практиці, однак може включатися у них для розв'язання певних навчально-виховних чи суспільно-економічних завдань. Навчальна екскурсія є формою організації навчально-виховної роботи з географії, яка дозволяє організувати спостереження та вивчення студентами різних явищ, предметів, процесів у природних умовах, музеях, на виставках тощо і чинить вплив на процес розвитку пізнавальної діяльності студентів, її мотиваційний, змістовий та процесуальний аспекти.

Отже, важливими ознаками групових форм організації пізнавальної діяльності студентів є:

1. Наявність об'єднаних студентів у малі за складом групи для досягнення конкретного навчально-пізнавального результату.

2. Розв'язання кожною групою певної проблеми, визначеної завданням, яке може бути:

- за складністю однаковим для гетерогенних груп або диференційованим для гомогенних;
- за змістом та навчальною метою однаковим для всіх груп (незалежно від складу групи);
- за змістом взаємодоповнювальним або послідовно пов'язаним із завданнями інших груп за логікою матеріалу, що дозволяє вивчити проблему з різних боків;
- за способом (процедурою) виконання різним або однаковим.

3. Виконання завдань у групі в такий спосіб, щоб було можливо врахувати й оцінити індивідуальний внесок кожного члена групи й групи загалом.

4. Отриманий результат роботи групи, який має бути більш вагомим, аніж той, що міг би виконати кожен член групи окремо.

Подальшу роботу вбачаємо у розробленні різних видів екскурсій.

Література

1. Артюшина М. В. Взаємозв'язок соціально-психологічних та дидактичних умов групової навчальної діяльності студентів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М. В. Артюшина. – К., 2000. – 20 с.

2. Баранский Н. Н. Методика преподавания экономической географии / Николай Николаевич Баранский; ред. Л. М. Панчешниковой. – М. : Просвещение, 1990. – 303 с.

3. Педагогическая энциклопедия / ред. А. И. Каиров и Ф. Н. Петров. – М. : Советская энциклопедия, 1962. – Т. 1. – 822 с.

4. Покась Л. А. Методика організації групової форми діяльності учнів основної школи на уроках географії : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Лілія Антонівна Покась. – К., 2006. – 206 с.

Стаття надійшла до редакції 28.05.2012 р.